

Een betaalbaar warm huis

Huurders en de energietransitie in de Noordoostpolder

Elisabet Dueholm Rasch
Michiel Köhne

Een betaalbaar warm huis

Huurders en de energietransitie in de Noordoostpolder

Onderzoek, tekst en foto's: Elisabet Dueholm Rasch en Michiel Köhne

Financiering: Wageningen University & Research

Transcriptie geluidsopnamen van de bewonersbijeenkomsten: Caspar Swinkels

Praktische ondersteuning: Mercatus Emmeloord

*De foto's van het tulpenveld op pagina 4 en 5, gemaakt door
Willem Hoogeveen, zijn beschikbaar gesteld door:* Tegengas

Vormgeving: LB Back

© 2019

Elisabet Dueholm Rasch
Michiel Köhne

Betaalbaar en warm:

dát is waar een huurwoning volgens bewoners aan moet voldoen. Nu, en zeker ook na een renovatie die gericht is op 'nul op de meter'. Dit komt niet alleen naar voren in de manier waarop huurders over hun huis praten, maar ook in de manier waarop ze met de energie in hun woning omgaan. In alles, van het nauwkeurig bepalen van de beste stooktemperatuur tot de overwegingen om de vaatwasser te gebruiken of niet, staat het bewerkstelligen van een warme betaalbare woning centraal.

'Warmte', 'tocht' en 'stookkosten' waren dan ook veel besproken thema's tijdens de groepsgesprekken met huurders die we, in samenwerking met Mercatus, in december 2018 realiseerden om meer zicht te krijgen op wat 'de energietransitie' betekent voor bewoners van huurwoningen. Als sociaal wetenschappers die al een aantal jaar in de Noordoostpolder onderzoek doen naar ontwikkelingen rondom energie wilden wij graag met huurders in gesprek. Aan de ene kant omdat woningcorporaties in het Klimaatakkoord uitgeroepen zijn tot de startmotor van de energietransitie. Aan de andere kant omdat er nog niet veel bekend is over wat huurders eigenlijk belangrijk vinden met betrekking tot energie.

In tegenstelling tot huiseigenaren kunnen huurders ‘gewoon afwachten’ wat de woningbouwcorporatie voor ze doet. Dit lijkt misschien ‘lekker makkelijk’, maar dat is het niet. Huren betekent dat je als bewoner tot op zekere hoogte afhankelijk bent van de woningbouwcorporatie en je niet weet wat er wanneer gaat gebeuren en met welk resultaat. Tegelijkertijd bleek uit de bewonersbijeenkomsten dat huurders al veel doen op het vlak van energiebesparing. Het is dus zeker niet zo dat huurders ‘lekker achterover leunen’, en maar afwachten wat er gebeurt.

Wat hier voor u ligt, is een eerste aanzet om voorzichtig licht te laten schijnen over wat de energietransitie betekent voor bewoners van huurwoningen. We hebben verhalen die verteld werden, geordend aan de hand van een aantal belangrijke thema's zoals warmte en ventilatie, open en dichte ramen, zeggenschap en zelf beslissen, het huis als thuis, stookkosten en de energierekening. Daarnaast staan verschillende technische oplossingen en apparaten centraal die óf veel vragen oproepen, óf op hun eigen manier invloed hebben op het denken over en omgaan met energie. En verder... veel tips, wat grappen, en alle onduidelijkheden en geruchten op een rijtje. Deze verkenning heeft zo voor ogen wat handvatten te bieden, om meer te kunnen praten, maar ook om meer te vragen over huurders en de lokale energietransitie.

Energie in de Noordoostpolder in een vogelvlucht

De eerste energie in de Noordoostpolder werd geleverd door de IJsselcentrale in Zwolle en kwam via een transformatorhuisje dat gebouwd werd in 1951 de polder in. De IJsselcentrale, stilgelegd in 2015, draaide aanvankelijk op kolen en olie en schakelde later over op gas, met soms bijstook van plantaardige olie. Hoewel het nog even zou duren voordat windenergie booming business werd, stond in 1980 de eerste windmolen al in de polder. Parallel aan deze eerste voorzichtige pogingen tot lokale duurzame energieproductie, werden er in deze tijd ook plannen gemaakt voor een kernenergiecentrale bij de Rotterdamse Hoek. Op deze plek zou later, in 2013, het grootste kustwater windpark van Nederland verrijzen, Windpark Noordoostpolder, terwijl er in die tijd ook twee proefboorlocaties voor schaliegas in de polder werden aangewezen. Onder andere door een behoorlijke tegenstand vanuit de Noordoostpolder gingen zowel de kerncentrale als het schaliegas niet door.

Tegenwoordig komt energie in de Noordoostpolder uit veel verschillende bronnen, inclusief lokaal geproduceerde wind- en zonne-energie. Agrariërs namen het initiatief tot het grote windpark langs de kust en leggen massaal zonnepanelen op hun daken, tuinders produceren hun eigen duurzame energie uit biomassa en boren naar aardwarmte, en een grootschalig zonnepark is in ontwikkeling. De gemeente heeft als doel om voor 2030 energieneutraal te zijn. Woningbouwcorporatie Mercatus loopt binnen Nederland voorop in de verduurzaming van het sociale woningbestand en streeft ernaar dat haar huurders comfortabeler kunnen wonen bij een lagere CO₂ uitstoot.

Warmte

Warmte en een warm huis is voor alle bewoners belangrijk. Het is echter een grote kostenpost, en dus iets waarop bespaard kan worden. Het is ook belangrijk voor het gevoel van comfort en fijn wonen. ‘Warmte’ is dan ook altijd een belangrijk onderdeel van een renovatie. Zowel het plaatsen van HR-verwarmingsketels, dakisolatie, spouw- en gevel-isolatie en HR++ glas kan hier onderdeel van zijn. Hoewel een enkeling nog zweert bij het gaskachelletje in de woonkamer, zijn de meeste bewoners blij met centrale verwarming en nog blijer met een warm, comfortabel huis.

Lekker stoken?

De meeste bewoners stoken heel bewust en proberen zo het ideale midden te vinden tussen een comfortabele temperatuur en een betaalbare energierekening. Een enkeling vindt vooral het comfort belangrijk en kiest ervoor om niet de hele tijd op te letten omdat het het belangrijkste is om het warm genoeg te hebben:

“ De verwarming, daar moet je toch gebruik van maken!

Volgens andere huurders kun je echter aan elke temperatuur boven de 15 graden wennen:

“ ’t Is gewoon zo van ‘het moet lekker voelen’.

Kwestie van wennen...

Jaja, misschien zijn we wel verwend, dat kan... dat kan.

16, 17 graden kun je gewoon aan wennen dat is gewoon comfortabel. Als je op vijftien graden komt, dan kan je lichaam het gewoon niet bijwerken, maar 16,17 graden... wel.

Voor de meeste mensen ligt de ideale temperatuur tussen de 18 en de 21 graden. Als het dan toch te koud is, biedt het fleecedekentje voor velen uitkomst: *“Ik zet de verwarming eigenlijk niet hoger dan 18 graden en ’s avonds zet ik hem op 19,5... en mocht ik het echt koud hebben dan ga ik inderdaad onder een dekentje zitten, en heel af en toe als het echt zó koud is, dan zet ik hem iets warmer.”* Ook ‘s avonds de verwarming niet helemaal uitzetten komt vaak terug als mogelijke kostenbesparing: *“Je moet het overdag en ’s nachts niet teveel af laten koelen hè, als er teveel verschil in zit dat moet je allemaal weer opwarmen en dat kost vaak meer hoor.”* De meeste bewoners zetten de verwarming ‘s nachts twee tot drie graden lager.

Een huis vol pubers kost veel energie, maar veel alleen thuis zijn ook

Welke kamers in huis worden opgewarmd, heeft veel met levensfase, dagbesteding en de leeftijd van bewoners te maken. Vaak worden de slaapkamers niet verwarmd:

- “” Waar ik zit wel... de overige ruimtes hoeven van mij niet... slaapkamers heb ik nooit verwarmd, nou de hal wel... maar dan doe ik wel de slaapkamerdeuren dicht, zodat de warmte niet, zeg maar, daar heen gaat.
- “” Op de bovenverdieping zijn er geen geïsoleerde muren, maar ja, daar stoken we verder niet. Op de zolder is geen verwarming. Er is wel een kamer, onze zoon heeft daar geslapen, maar die deed zijn huiswerk beneden en had een elektrisch kacheltje voor als hij naar bed ging als het echt vroom.

Maar met veel kinderen, zeker in de puberleeftijd, worden vaak alle kamers gebruikt:

- “” Vier kinderen, naja, het huis wordt volledig gebruikt. Dus overal staat de kachel open.
Ook op slaapkamer enzo?
Ja, daar studeren ze. Dus is het wel belangrijk om het een beetje warm te hebben. Ze moeten hem wel uitdoen als ze gaan slapen. Da's wel de afspraak, maar ja...

Als bewoners thuis werken, of thuis zijn omdat ze helemaal niet werken, heeft dit veel invloed op de stookkosten; zij zetten de kachel *'ook overdag wel redelijk hoog, want als je stil zit is het niet echt bevorderlijk voor je warmte'*. Een voordeel van alleen zijn is wel dat je het energieverbruik helemaal naar je eigen hand kunt zetten.

De benedenbuurvrouw

“ *Je noemde net dat je aan de koude kant woont.*

Ja, ik woon aan de koude kant...

En hoe voel je dat in de woning, gewoon kouder?

Ja, en ik heb het ook gezien met het gasverbruik van mijn burens die aan de warmere kant wonen, dan kun je gewoon het verschil zien... ik zit best wel een stukje hoger... kijk wat wel scheelt is, ik heb een benedenbuurvrouw.

Jaja, dat scheelt wel, die stookt lekker...

Ja dat scheelt...

Je hebt gewoon vloerverwarming van de burens...

[gelach]

Elektrische deken

“ Mijn jongste dochter wou graag ook een elektrische deken, ik zeg, maar dat gaat niet gebeuren, nee... je trappelt maar een paar keer met je benen heen en weer als je in je bed gaat en dat is het dan. Dat gaan we gewoon niet doen. En de elektrische deken van mijn vrouw die heb ik uit het raam geknikkerd, weg met dat ding.

Maar op de auto, zodat die niet bevroert.

[gelach]

Een warme woning na de renovatie

Veel bewoners zijn positief over de resultaten van de renovatie van hun woning. Huurders van (op)nieuw geïsoleerde woningen merken dit vaak meteen: *“De dakisolatie is ook vijf jaar geleden gebeurd denk ik. Nou en daar is het ook hartstikke van opgeknapt. Lekker niet meer zo koud.”* Sommige bewoners beginnen dan meteen meer te stoken, maar als je dat niet doet, dan ga je er wel echt op vooruit: *“Nou de energierekening... ik heb echt honderden euro's teruggekregen. Maar dat komt ook omdat ik gewoon de kamer op 18 graden laat staan [...] dus voor de verwarming voor het stoken maakt het wel veel uit.”* Omdat een betaalbaar warm huis voor de meeste huurders de prioriteit is, worden zulke resultaten na een renovatie zeer gewaardeerd.

Minder positieve verhalen rondom renovaties gaan vaak over (geruchten over) hogere rekeningen, terwijl het huis koud en tochtig blijft. Zo vertelt één van de huurders dat hijzelf, maar ook de bewoners links en rechts van hem *‘allemaal zoiets [hebben] van “de woning is kouder na de renovatie dan voor de renovatie”*. Iemand anders maakt zich zorgen omdat hij meer gas is gaan gebruiken dan voor de renovatie: *“Terwijl we dus in de woonkamer nieuwe vloeren gekregen hebben die helemaal geïsoleerd zijn, de kruipruimtes en het dak geïsoleerd zijn, en we nieuwe ramen met dubbel glas en kozijnen hebben gekregen.”*

Er zijn meer bewoners die vertellen over mensen die na de renovatie hun thermostaat een graad hoger moeten zetten of meer last van tocht hebben:

- “ En dan heb je zoiets van ‘vroeger had ik hem op twintig graden staan en dan was het lekker en nu zet ik hem op eenentwintig graden en we hebben allemaal zoiets van als je een paar tellen op de bank zit dan heb je het idee dat er een koude deken over je heen gelegd wordt’.
- “ Als ik m'n wasemkap in de keuken aanzet dan trekt de koude wind links en rechts langs de naden van de voordeur, trekt de kou naar binnen en sta je gewoon te wapperen met je haren in de hal.

Dit soort verhalen, waar of niet, dragen bij aan een soms afwijzende houding ten opzichte van renovaties. Huurders zijn bang dat ze erop achteruit gaan in plaats van vooruit.

De warmtepomp

Bewoners hebben vaak het idee dat je met een warmtepomp niet goed je warmte kunt reguleren. Er wordt tijdens één van de bijeenkomsten veel gepraat over huizen die in Ens gebouwd zijn. Dit zijn woningen met een A++ label, maar *‘de mensen hebben zoiets van “ja, de slaapkamers zijn bloed en bloedheet, want die zijn ook 23 graden, en de woonkamer is ook 23 graden, ook al staat [de thermostaat] op 22 graden”.* Bewoners zien aan de metertjes dat het allemaal werkt en wat ze wel en niet zelf moeten betalen maar *‘we kunnen in ons huis niet de temperatuur regelen’*. Om het wel zelf te kunnen regelen *‘moet er een extra module op die hele warmtepompinstallatie gezet worden en dan kan je je huis in zones indelen. Maar dan gaat de teller van je portemonnee ook lopen’*. Ook vragen veel huurders zich af of zo’n warmtepomp niet *‘enorm veel herrie maakt, ‘je het dan nog wel warm krijgt en ‘of je dan nog wel de ramen open mag zetten’*. Daarnaast zijn er zorgen over of ze wel een besparing opleveren of alleen maar veel hogere stroomkosten: *“Ja, zul je zien, dan komt mijn energieleverancier, ‘is er bij u wat stuk, want u heeft deze maand net zo veel gebruikt als zes maanden daarvoor.’”* Bewoners die mensen kennen met een warmtepomp en daar prima tevreden over zijn, maken zich minder zorgen.

De warmwaterkraan

Water wordt bijna altijd door een zuinige combi-ketel warm gemaakt. Soms staat de ketel ver van het meest gebruikte tappunt. In 55+ woningen wordt het met opzet zo aangelegd zodat steeds het hele systeem gespoeld wordt en legionella vergiftiging voorkomen kan worden. In het dagelijks gebruik ervaren de bewoners dit als een nadeel, met name als ze ook proberen om op water te besparen: *“Ik ben al heel wat liters water kwijt voordat ik eens een keer warm water heb.”* En: *“Voordat het water echt warm is, kan ik tandenpoetsen met zo’n twee-minuten-ding. Als er anderhalve minuut voorbij is, dan begint het water warm te worden en het is echt warm als ik klaar ben met tandenpoetsen.”*

Er wordt op verschillende manieren op warm water bespaard. Sommige bewoners zetten bijvoorbeeld op hun combiketel de boiler-functie uit, zodat die niet tien liter warm water op temperatuur hoeft te houden. *“Dat betekent voor mij als ik zeg, ik wil even een kopje koffie of wat afwassen of ik wil een kopje thee zetten, dat ik een waterkoker pak met de hoeveelheid water die ik nodig heb.”* Alleen als ze grotere hoeveelheden warm water nodig hebben, zoals bij het douchen, gaat de boiler functie weer aan. Dezelfde overwegingen worden gemaakt bij het afwassen: alles in de vaatwasser is misschien wel zuiniger dan *‘elke keer je wasje bij de wasbak doen, drie keer op een dag’*.

Tocht

Flakkerende kaarsen en luxaflex die opwaait door het openstaande ventilatierooster wanneer de wind op de gevel staat: de verhalen over tocht zijn talloos. Een bewoner vertelt: *“Ik krijg het niet echt aangenaam. Ik heb hem op 23 graden staan vaak want zo koud heb ik het dan, maar ik zit soms nog op de bank met mijn muts op... ja het is erg oncomfortabel, nou moet ik zeggen, ik ben ook wel de grootste koukleum van Emmeloord.”* Zijn buurvrouw vult aan: *“Maar je zit toch ook aan het raam dan of niet... je moet een eind van het raam af zitten hoor... dat scheelt een hoop. Kijk als je bij hem 's avonds langsl oopt dan heeft hij z'n capuchonnetje zo tot hier en zie je alleen het gezichtje, zo koud heeft die man het dan.”*

Altijd optimistisch blijven:

- “ Nou als het windstil is dan merk je niks van de tocht...
Ik kom ook thuis in een warm huis, al is het daar koud... het is er gezellig...!

Plakkertje

- “ En wat doe je tegen de tocht?
Een deken om...
Een deken om? Ja? Want je durft het niet gewoon af te sluiten?
Nou dan blijf je bezig... Plakkertje, hier, plakkertje daar, plakkertje daar, en naar het volgende kozijn. En alle deuren afplakken, want daar tocht het dus ook weg... en dan ga je naar buiten, plakkertje eraf, deur dicht, plakkertje weer... zo blijf je aan de gang...

Dichte ramen

Isolatie gaat vaak gepaard met nieuwe, soms gesloten, ventilatiesystemen. Bewoners vinden het over het algemeen vervelend dat ze niet naar eigen inzicht hun ramen open en dicht kunnen doen. Zo wordt er verteld over de nieuwe woningen in Ens, AA+ met warmtepompen, en een gesloten systeem, waar je geen ramen open zou mogen zetten. Terwijl: *“Mensen zijn toch gewend om een raam in de slaapkamer open te zetten, weet je wel. Dat soort dingetjes.”* Zoals bij deze bewoner: *“De kinderen moeten van mij de ramen open, in ieder geval op een kier hebben. Ik heb altijd de ramen los. Tenzij het door herrie te onrustig is.”*

Een ander nadeel van het gesloten systeem zijn de roosters die juist wél open moeten staan om vochtige lucht af te voeren, maar voor een nieuwe vorm van tocht kunnen zorgen:

- “ Ik heb mijn roosters altijd op stand open staan en er zijn een aantal gezinsleden die zeggen dat die roosters tochten. Maar goed, het vergt gewoon veel meer energie om vochtige lucht te verwarmen en dus dat moet eruit, dat moet je ventileren... dus ja, die roosters staan wel constant open om die vochtige lucht af te voeren.
- “ En wat je zegt, altijd de roosters open, niet het roostertje waar mijn vrouw zit te typen die gaat meestal even dicht omdat het anders in d'r nek waait...

Niet alleen moeten ramen dicht blijven en de roosters open, de ventilatie mag ook nooit uit. Vaak kan dat zelfs niet eens. In sommige gevallen is de ventilatie geautomatiseerd. In andere gevallen kunnen de bewoners het zelf reguleren, maar staat de ventilatie op de laagste stand nog altijd aan. Hetzelfde geldt voor ventilatie-roosters: *“Ook al sluit je ze, kijk dat klinkt heel leuk, je sluit de ventilatieroosters, maar dan zijn ze nog officieel nog niet helemaal dicht. Ze zijn zo gemaakt dat er altijd ventilatie blijft... ze beten niet voor niets ‘continu doorgelucht’.”*

Voor sommige bewoners is ventileren met roosters niet afdoende: *“De ventilatie is gewoon te weinig... met de ramen dicht word je wakker met hoofdpijn, terwijl de ventilatieroosters open staan.”* Een ander gevaar is schimmel als bewoners ervoor kiezen om de roosters ondanks alle adviezen toch zo dicht mogelijk te houden. Zo weet één van de bewoners: *“Wat je ziet met het isoleren van de woningen, is dat mensen ook de roosters dichtgooien. Die denken dan ‘lekker geïsoleerde woning, we doen de ramen en de deuren dicht’. Dan krijg je vochtige lucht, dat wordt heel slecht te verwarmen en dan krijg je daardoor kans op schimmelvorming in de woning.”*

Sommigen zien gewoon niet het nut van continu ventileren: *“Nou, dan kun je beter de deur een half uur opengooien, voor en achter.”* Voor anderen is een open raam zo belangrijk dat het beoogde isolerend effect verloren gaat: *“Wij hadden dubbel glas boven gekregen, nou wij merkten daar niet zoveel van, want wij hebben de ramen toch altijd open, dus ja, of dat dan dubbel glas of enkel glas is, daar zit niet zoveel verschil in.”*

Autonomie en (on)afhankelijkheid

Vaak weten huurders niet precies wat er wanneer gaat gebeuren met betrekking tot de renovatie van hun woning: “*Hoe het precies wordt weet ik niet, dat is allemaal een vraagteken.*” Soms resulteert dit in een afwachtende houding, maar binnen de mogelijkheden die er zijn, zoeken huurders vaak manieren om kleine of grotere aanpassingen in hun woning te realiseren en zo een zekere autonomie te bewaren.

Begane
yRond

♀

ELEC dek

doorker

TBA d'kran

Zelf (mee)bepalen

Ook al bezitten bewoners de woning niet en hebben ze dus vaak niet de regie in eigen handen, ze kunnen soms wel invloed uitoefenen op wat er gaat gebeuren. Dit kan door zelf zaken aan te kaarten bij Mercatus. Over de spouwmuurisolatie bijvoorbeeld:

“Dertig jaar geleden was het ook al gebeurd, en daarom wilden ze het niet doen, want het was al gebeurd. Ik zeg ‘nou, die muur is hartstikke koud, volgens mij klopt het hier niet hoor’, en toen zijn ze met een camera gekomen en hebben ze in de spouwmuur gekeken en het was allemaal ingestort en toen hebben ze die allemaal weer later aangepakt.

2000

Het kan dus helpen om zelf dingen aan Mercatus te vragen, maar ook om gebruik te maken van de inspraakmogelijkheden die er gegeven worden.. Zoals een huurder vertelt:

- 2000
- TV. game
- “ Twee of drie jaar geleden hebben we allemaal een brief gehad... ja, bij ons in de straat is er niemand die erop gereageerd heeft, ook ikzelf niet... en dus ja, dan gebeurt er ook niks, da's logisch. Twee andere straten die hebben wel gereageerd, en daar is dan wel een hoop gebeurd aan de woning.

2
3

2000

Kinderen spelen studeren

Soms kan ook een enkele opmerking al helpen. Zo vertelt één van de bewoners dat hij ging kijken bij de aanleg van de nieuwe verwarming in zijn seniorenwoning. Toen hij hoorde dat de aannemer bezig was te kijken of ze niet vloerverwarming zouden kunnen aanleggen in plaats van gewone radiatoren, had hij gezegd: “*Job, als je dat voor mekaar krijgt prachtig.*” De aannemer deed toen nog meer zijn best, en nu hebben ze allemaal vloerverwarming: “*Ideaal.*”

Label A 20°C is voldoende

Diepurkas

PARAGE

Ongemakken na de renovatie (of geruchten daarover):

- Brievenbus aan de gevel in plaats van in de deur
- Geen ramen open kunnen zetten
- Tocht door ventilatie roosters
- Moeilijk warmte te reguleren per kamer (bij gebruik warmtepomp)
- Thermostaat toch hoger moeten zetten na renovatie
- Minder lichtinval door nieuwe raamconstructie
- Niet mogelijk een hor te zetten door nieuwe raamconstructie
- Wapperende haren door wasemkap (oftewel: tocht)

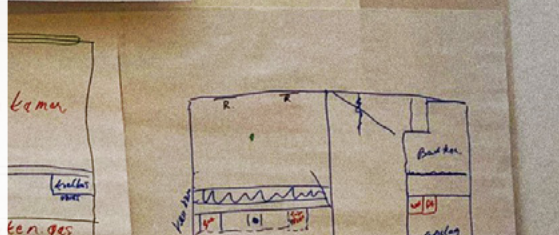
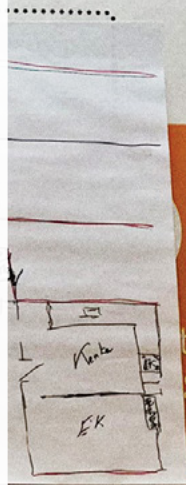
Samen huurten

— mercatus —

Zelf doen

Soms realiseren huurders ingrijpende verbouwingen in hun huurhuis, zoals de aanbouw van een bijkeuken. De meeste investeringen, met name gericht op kostenbesparing, zijn echter wat kleiner. De meeste huurders zien in ledlampjes een enorme besparing, zo blijkt: *“Een ledlamp gaat zelfs terug naar 2 Watt. En dan heb je dezelfde lichtopbrengst.”* Goedkopere ledlampjes nemen wordt niet aangeraden, want *‘dat stoort weer op de wif’*. Hoewel iedereen het doet, wordt het wel gezien als een forse investering, die vaak in stapjes gerealiseerd wordt.

Er wordt ook geïnvesteerd in energiebesparende apparaten, zoals een A++ koelkast. Als je hierin kunt investeren, is de opbrengst aanzienlijk: *“Ik merkte het gelijk aan mijn energierekening, ‘hee we houden wat geld over in de maand aan energie’, en hetzelfde geldt voor de diepvries in de garage... en een warmtepompdroger... het nieuwste van het nieuwste.”*

Omdat apparaten soms gewoon niet kapot gaan, kan het ook geen kwaad om ‘af en toe’ eens te kijken hoe het zit met de duurzaamheid van je apparatuur:

“Twee jaar terug, toen zeiden wij van, nou moeten wij niet eens een keer naar onze koelkast en onze vriezers kijken. We waren vijftientig jaar getrouwd en toen kregen we die vriezer. Ja, en nou zijn we vijftig jaar getrouwd, maar die vriezer stond er nog natuurlijk. Dus wij hebben alles rigoureus vervangen: de vriezer, de koelkast in de keuken en de koelkast in de bijkeuken...

En?

En dat scheelde veel... zoveel geld...

Ja? Veel geld?

Jahaa, want dat verneem je niet als dat ding daar staat, dat ding dat draait natuurlijk altijd maar... dat verneem je niet... maar we kunnen het echt goed merken hoor.

Vaak zijn er weinig financiële middelen om verduurzamende investeringen te doen: “Op een gegeven moment dan wordt het een rekensommetje natuurlijk en dan denk je van nou, het is voor eerst nu wel genoeg.”

Van het gas af

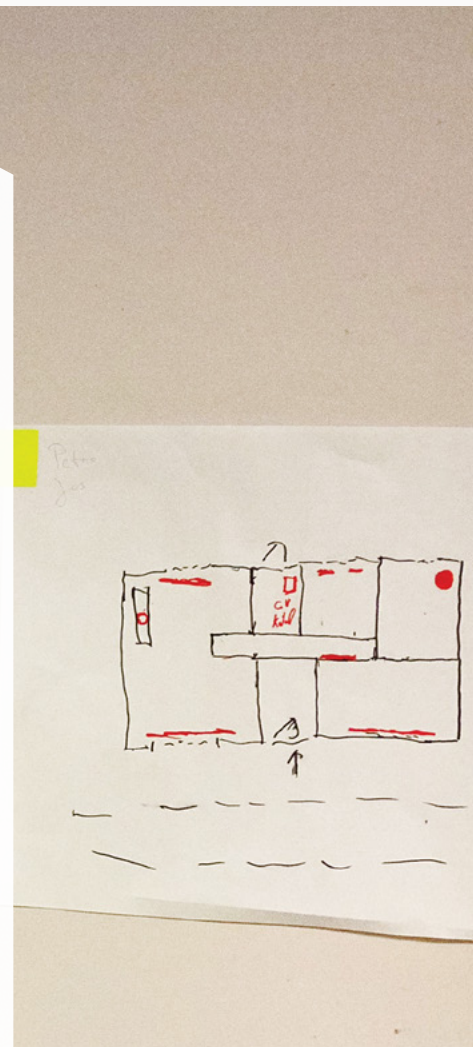
Voor sommigen is de overgang op inductiekoken een (te) grote investering: *“Ja, het enige wat ik een nadeel vind als gas afgesloten wordt; bij de minima is het gewoon zo... je moet een kookplaat kopen met allemaal nieuwe pannen. En vaak kunnen ze dat niet opbrengen.”* Sommige huurders zijn hierin dan ook deels afhankelijk van de pannensets die door Mercatus beschikbaar worden gemaakt en die geschikt zijn voor het koken op inductie. In sommige gevallen geeft Mercatus ook workshops over koken op inductie.

Zegels

“ Dat klopt... als ie eenmaal op gas geweest is, kan je hem niet meer gebruiken...

De nieuwere pannen ook, want als je hem op het gas zet, trekt ie krom.

Dan maar zegels sparen bij de Albert Heijn hè, dan eh...
Ja... met een eenpersoonsbuishouden ben je tien jaar verder zijn de pannen uitverkocht...

Dit mogen wij ons
Magerkracht niet aan
nee

Als je hierin gaat investeren is het
Volgens mij is dit een
doelgebaren kindje.
NEE

nee, het imago
vraagstuk is het
met waard.

Schakel
in
Twijfel. ja?
US-schuldas?

nee, risico's
inbeeldende w beeld

nee, we willen geen
... onder NAP.

Zelf besparen

Naast het doen van (kleine) investeringen, zijn huurders veel bezig met het besparen op energieverbruik. Deze besparingen zijn er in eerste instantie op gericht om de kosten te besparen, maar resulteren vaak ook in een kleinere ecologische voetafdruk.

Er zijn tal van zaken waarop je volgens de bewoners flink op kunt besparen: het opwarmen van eten (in de oven of juist in de koekenpan); wassen ('en nu wassen we met dertig graden, met bubbels en zonder bubbels... vroeger, stond de was [standaard] op negentig graden'), licht ('er staat gewoon één schemerlamp bij ons aan, en da's een dimmer'), en natuurlijk warmte ('is het me te koud wordt dan doe ik een sleetdekentje over me heen').

Slimme meters en de bijbehorende 'slimme rekeningen' worden om deze reden door bewoners gewaardeerd: je kunt precies je gebruik zien en het effect van je besparingen.

Jumbo

- “ *En zijn er nog punten van verbetering waar je naar uitkijkt?*
Ik zou het wel weer fijn vinden dat er een toilet boven zou zijn... [lachen]
... voor mijn eigen energiebesparing...
- “ Nou, zullen we het rijtje maar afgaan... [...]
Daar hangt ie, ik heb mijn naam eronder gezet, dan kan ik blijven zitten
dat is ook energiebesparing toch? *Van jezelf...*
- “ *Doe je nog meer dingen om je energiekosten verder te besparen?*
Ja, hier kopje koffie drinken... en bij de Jumbo

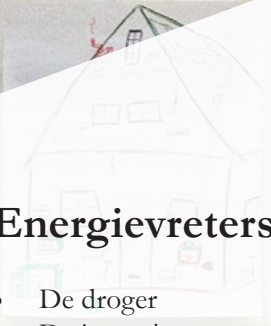
invloed geven

contacten
verdiepen

toekomst-
bestendig
zijn

Bij alles wat wij doen en hoe we het doen, houden we rekening met de effecten op lange termijn.

Energievreters:

- De droger
- De jacuzzi
- De elektrische deken
- Het waterbed
- De sauna
- De Amerikaanse koelkast met ijsblokjesmachine en tv-scherm
- Het koffieapparaat dat 24/7 aanstaat
- De close-in boiler
- Het aquarium
- De oude koelkast
- De overjarige vriezer

Een huis om in te wonen

Een huis is nog geen thuis

Als je niet terugkeert naar de oude nieuwe woning, kun je ergens anders gaan wonen na de renovatie. Alleen is het erg moeilijk om in hetzelfde dorp woonruimte te vinden, en de meeste huurders willen het liefste *‘blijven in het dorp waar je zit’*. Mensen zijn dan wel geen eigenaar van hun huis, wél zijn ze erg gehecht aan de plek waar ze wonen: *“Wij wonen al zo lang in die buurt, dus eigenlijk willen wij daar helemaal niet weg”* en *“het belangrijkste vond ik eigenlijk dat ik er gewoon kon blijven wonen... want ik woon op bijna één van de mooiste plekken van Marknesse!”* Voor veel bewoners is het dus belangrijk dat zij (vervangende) woonruimte krijgen in de buurt.

Levensfase

Als de woningen gesloopt worden, mogen de bewoners wel terugkomen in de nieuwbouw, maar dat is lang niet altijd aantrekkelijk. Dat komt vaak omdat de timing van de renovatie niet overeenkomt met de levensloop van de huurders, zoals voor deze bewoonster en haar man: *“[...] dat gaan wij niet doen. Mijn man is vijf jaar ouder dan dat ik ben, hij is 72. En het wordt 2024 voordat het klaar is, daar gaan wij niet op wachten.”* Deze bewoonster had vóór de sloop gestemd. Ze had alleen nooit verwacht dat het zo lang zou duren. En nu heeft het al zo lang geduurd dat ze niet meer terug kunnen en past het niet meer bij wat zij nodig hebben in deze levensfase.

De koelkast en de vriezer

Als voedingsmiddelen uit de tuin komen, heb je misschien wel twee diepvriezen en twee koelkasten nodig: *“Ik heb een volkstuintje, dus ja, dat spul moet ergens in zegg maar.”* Haal je ze één keer per week, dan is één van beide genoeg: *“Het is makkelijk om naar de schuur te lopen en daar je brood uit te halen en dat je maar één keer per week je wekelijkse boodschap moet halen.”* Als je vlak naast de winkel woont, gebruik je vaak niet meer dan een kleine koelkast: *“Want ik woon wel vlak bij de supermarkt... en daar staat ook een koffietafel dus ik ga daar regelmatig naar toe.”*

De droger

Bewoners zijn het erover eens dat als je een eenpersoonshuishouden bent, een droger niet echt nodig is, en als je een goede, droge plek hebt om de was op te hangen - zoals een (zelfgebouwde) bijkeuken, een droog cv-hok of een aparte kamer - ook niet. Maar in een huishouden met vier kinderen, ben je de hele week aan het wassen en drogen en *‘dan denk ik van “hoe deed mijn moeder dat nou?” Die had zeven kinderen, dus die was moest ook gedaan worden’*. Als je dan toch een droger hebt, dan loont het de moeite om een nieuwe investering te doen en een zuinige droger aan te schaffen. Een aantal bewoners heeft een A++ wasmachine en een enkeling een warmtepompdroger.

Onduidelijkheden:

- Wat is duurder, gas of elektrisch, en hoe gaat dat veranderen?
- Wat zijn de nieuwe huurprijzen?
- Wanneer moet ik verhuizen, waar kan ik heen?
- Hoe gaat er verbouwd worden?
- Hoe zit het met de subsidie, wat gaat de overheid doen?
- Wat gaat er met de energieprijzen gebeuren?
- Hoe lang blijven mijn spullen in dozen staan?
- Wordt mijn woning gesloopt?

Tips

Of: wat bewoners zelf al doen:

- Elektrische deken uit het raam gooien
- Niet te hoog stoken, in elk geval niet hoger dan 18-20 graden
- Niet de kamers stoken die niet gebruikt worden
- Was in ophangen in cv ketelhok: zo droog
- Gebruik maken van de warmte van de buurman of buurvrouw
- Water koken in de waterkoker als je niet veel warm water nodig hebt
- Gebruik maken van kennis van burens over nieuwe apparaten en techniek
- Een fleecedekentje gebruiken tegen de kou
- Wassen op 30 graden in plaats van 90
- De verwarming niet teveel laten afkoelen in de nacht
- Led lampjes gebruiken

De energierekening

Voor veel huurders geldt: hoe goedkoper, hoe duurzamer. Veel bewoners hebben echter verhalen gehoord waaruit blijkt dat dit principe niet zomaar omkeerbaar is voor gerenoveerde woningen: *“Het blijkt dat als je wat meer wooncomfort wil [in een gerenoveerde woning] je dan uit de eco-stand moet en dan begint de teller ook weer te draaien.”* Ook de energieprijzen in het algemeen en de energierekening van nog niet gerenoveerde woningen zijn zorgen die vaak benoemd worden:

- “ En de energieprijzen gaan volgend jaar alweer omhoog hoorde ik dus.
- “ Nou ik schrok gisteren ook van de afrekening van Nuon, het nieuwe voorschotbedrag dat ik moet betalen voor volgend jaar per maand wat erbij kwam, dat was even slikken, hè, zó veel.
- “ Ik kreeg van de week die afrekening dat ik per maand 70 euro moet bijbetalen en dan dacht ik ja hoe moet ik dat dan doen allemaal?

Om diezelfde reden zijn bewoners soms onzeker en een beetje wantrouwend over de nieuwe energierekening die ze te wachten staat. Het principe achter de renovaties is dat na de renovatie de huurprijs omhoog gaat, maar de energierekening omlaag. Op die manier blijven de totale woonlasten gelijk. Vaak is het echter niet duidelijk om wat voor bedrag het uiteindelijk zal gaan:

“ En, heb je nou een idee over hoeveel je gaat besparen?

Geen idee... daar is wel wat over beloofd, maar ja, na ja, ze zeggen dat per maand 25 euro minder aan stookkosten gemiddeld. Ja, gemiddeld, ja gemiddeld...

Over het algemeen hebben de bewoners echter goede verhalen gehoord over de nieuwe energierekeningen. Belangrijk, want *‘daar doe je het dan voor’*. Zo weet één van de bewoners: *“De bewoners van de AA+ woningen betaalden bij wijze van spreke in hun oude woning 140 euro per maand en nu in die neutrale woningen betalen ze nog maar 40 euro.”* En een bewoner vertelt over zijn eigen renovatie: *“Nou de energierekening [...] ik heb echt honderden euro's teruggekregen. Maar dat komt ook omdat ik gewoon de kamer op 18 graden laat staan. En ik mist van burens die dachten van ‘ja, nou dan kan de kamer ook wel omhoog’. Maar dat is de bedoeling niet.”*

Ter afsluiting

Bij alles wat wij doen en hoe we het doen, houden we rekening met de effecten op lange termijn.

Betaalbaarheid en warmte zijn voor huurders belangrijke, zo niet de belangrijkste, elementen van 'een toekomstbestendig huis'. Er bestaat veel onzekerheid over toekomstige prijzen en technologische ontwikkelingen in relatie tot de energietransitie. De manier waarop huurders een (naderende) renovatie ervaren wordt hierdoor beïnvloed. Andere elementen die hierbij een rol spelen zijn, onder andere, persoonlijke voorkeuren voor warmte en ventilatie. Die hangen onder andere samen met levensfasen en de daarbij behorende verschillende manieren waarop woningen worden gebruikt. Een huis moet niet alleen technisch klaar zijn voor de toekomst, maar moet ook op die manier bewoond kunnen worden en tot een thuis gemaakt kunnen worden. Daarbij is een bepaalde mate van autonomie en zeggenschap belangrijk. Bewoners van huurwoningen willen niet alleen inspraak over processen rondom toekomstige renovatie of sloop van hun woning en ruimte voor eigen initiatieven, maar ook over hoe ze in hun woning zelf omgaan met energie, in overeenstemming met hun eigen ideeën over comfort en zuinigheid.

Verantwoording

Deze tekst is een weerslag van drie bewonersbijeenkomsten die wij in samenwerking met Mercatus Emmeloord organiseerden in december 2018. In totaal deden er 32 bewoners mee aan de bijeenkomsten. De bewoners kwamen uit Emmeloord en Marknesse. Deze bijeenkomsten werden georganiseerd met behulp van Mercatus, maar geleid door de onderzoekers van Wageningen Universiteit: Elisabet Dueholm Rasch en Michiel Köhne. Tijdens de bijeenkomsten werd gebruik gemaakt van de PAR (Participatory Action Research - Participatief Actie Onderzoek) methode ‘mapping’. Concreet betekent dit dat we de bijeenkomsten begonnen met een oefening waarbij de bewoners hun energieverbruik, energiebronnen en energievreters in en van hun eigen huis in kaart brachten. Deze plattegronden vormden de aanleiding om te praten over duurzaam energieverbruik. De drie bewonersbijeenkomsten werden met toestemming van alle bewoners opgenomen en uitgewerkt.

Deze bijeenkomsten staan niet op zichzelf. Wij doen al sinds 2014 sociaal-wetenschappelijk onderzoek in de Noordoostpolder naar de sociale kanten van energieverbruik en productie. Zo volgden wij jarenlang het partnerschap ‘Tegengas’ dat zich inzette tegen mogelijke boringen naar schaliegas in de polder, interviewden wij veel verschillende actoren in de polder die zich bezighouden met de productie van duurzame energie, zoals de initiatiefnemers van het windpark en het zonnepark, tuinders met verbrandingsinstallaties, lokale politici, en nog vele anderen. Ook spraken wij met mensen die betrokken waren bij de acties tegen kernenergie in de Noordoostpolder in de jaren jaren tachtig van de vorige eeuw.

Elisabet Ducholm Rasch is cultureel antropologe. Ze studeerde aan de Universiteit van Utrecht en werkt sinds 2011 bij de leerstoelgroep 'Sociologie van Ontwikkeling en Verandering' aan de WUR (Wageningen University and Research). Naast het onderzoek in de Noordoostpolder houdt ze zich bezig met onderzoek naar activisme tegen mijnbouw in Guatemala en het doceren van een vak over conflicten over het gebruik van natuurlijke hulpbronnen in de Master Internationale Ontwikkelingsstudies. Ook doceert ze twee vakken over de methodologie van veldwerk in de Bachelor Internationale Ontwikkelingsstudies.

Michiel Köhne is antropoloog. Hij studeerde rechten aan de Vrije Universiteit in Amsterdam, promoveerde aan Tilburg University en werkt sinds 2000 aan de WUR als antropoloog. Naast het onderzoek in de Noordoostpolder houdt hij zich bezig met onderzoek naar activisme tegen mijnbouw in Australië en tegen oliepalplantages in Indonesië. Hij doceert verschillende vakken over rechtstropologie in de Bachelor en Master van Internationale Ontwikkelingsstudies.

